

УДК 339.9

Глобальна модифікація конкурентних механізмів ринку

ДМИТРО ЛУК'ЯНЕНКО, ОЛЕНА ТІТОВА*

АНОТАЦІЯ. У статті досліджуються феномен глобальної економіки, передумови і фактори її становлення. Показано, що механізми глобального ринку трансформують традиційну суб'єктну диспозицію, форми і методи конкуренції.

Виявлено корпоративні, країнові, метарегіональні і міжцивілізаційні особливості глобальної конкуренції. Розглянуто сутнісні ознаки сучасної фінансової кризи та оцінено її вплив на середовище і стратегії конкурентоспроможного розвитку.

КЛЮЧОВІ СЛОВА. Глобалізація, глобальний ринок, глобальна конкуренція, глобальна криза, антикризовий менеджмент.

Вступ

Під дією різноманітних трансформаційних процесів перебувають усі сфери людської життєдіяльності (політична, науково-технологічна, екологічна, соціально-культурна), однак найбільш кардинальні зміни відбуваються у глобалізованому економічному середовищі. Як вищий рівень інтернаціоналізації глобалізація сприяє поширенню інновацій у сфері технологій і менеджменту, динамізації і диверсифікації обміну товарами, послугами, інвестиціями, економічному зростанню у постіндустріальній парадигмі розвитку. При цьому певним чином синхронізуються його темпи і рівні, відбувається формування єдиного фінансово-інформаційного простору, поглиблюються демократизація і соціалізація економічних відносин. Разом з тим витрати і переваги економічної глобалізації неоліберального типу розподіляються непропорційно і нерівномірно, поглиблюючи міжкорпоративні, міжкраїнові і метарегіональні суперечності.

За умов економічного глобалізму якісно модифікуються конкурентні ринкові механізми, формуючи, з одного боку, нові потреби, смаки й уподобання, а з другого – підприємницькі мотивації та стратегії.

* *Дмитро Григорович Лук'яненко* – доктор економічних наук, професор, декан факультету міжнародної економіки і менеджменту, завідувач кафедри міжнародного менеджменту ДВНЗ «Київський національний економічний університет ім. Вадима Гетьмана», академік Української академії наук, заслужений діяч науки і техніки України. Автор близько 200 монографій, підручників, наукових статей із проблематики міжнародної економіки, менеджменту та глобалізації.

Олена Сергіївна Тітова – магістр з управління міжнародним бізнесом, аспірантка кафедри міжнародного менеджменту ДВНЗ «Київський національний економічний університет ім. Вадима Гетьмана».

Глобальна нерівномірність економічного розвитку характеризується, по-перше, постійно наявним дисбалансом між зростаючими можливостями виробництва й обмеженістю платоспроможного попиту споживачів; по-друге, стихійністю суспільного виробництва, коли усталена рівновага економічної системи унеможлиблюється через коливання ділової кон'юнктури і регулярно повторювані економічні кризи. Будучи однією з фаз економічного циклу, економічна криза, спричинена конкурентною боротьбою між продуцентами товарів і послуг за найвигідніші умови виробництва і максимальні прибутки, обумовлює гіпертрофований розвиток високорентабельних виробництв і випереджального порівняно з іншими секторами економіки нагромадження в них капіталу.

Неоднозначні впливи на економічний розвиток і конкуренцію справляє, насамперед, фінансова глобалізація, з одного боку, тому, що у кількісному й якісному вимірах значно випереджає глобалізаційні процеси в інших сегментах економіки, а з другого – через переважно спекулятивний, а за сучасних умов – і віртуальний характер. Саме тому проблематика причин виникнення і розвитку фінансових криз, їх моніторингу і прогнозування з метою запобігання, нейтралізації чи мінімізації негативних наслідків є сьогодні чи не найактуальнішою.

Загалом потребується поглиблений аналіз конкурентно-регулятивних проблем і перспектив економічної глобалізації, коли важливо уникнути теоретичних стереотипів у процесі оновлення методології економічних досліджень. Стає все більш очевидним, що, виходячи лише з теоретичних положень, диференційованих відповідно до практичних потреб сьогодення, не можна чітко й однозначно встановити параметри майбутньої глобальної організації життєдіяльності людей і націй. Підтверджується висунута нами гіпотеза щодо неспроможності економічної теорії в її традиційних парадигмах не тільки передбачати майбутнє, але й належним чином інтерпретувати сьогоденну дійсність, а розрив між наукою і практикою невпинно збільшується на користь останньої¹. Це, як справедливо зазначає А. Гальчинський, стосується і найновіших теоретичних узагальнень, і концепцій постіндустріального та інформаційного суспільства².

У контексті даної статті зазначимо, що конкуренція була і залишається рушійною силою розвитку у ринковому середовищі, однак її вихід на глобальний рівень обумовлює зміну диференційованих макро-, мікро- і функціональних дослідних підходів на

¹ Лук'яненко Д.Г. Глобальна економічна інтеграція : монографія / Д. Г. Лук'яненко. – К. : Національний підручник, 2008.

² Гальчинський А.С. Економічна методологія. Логіка оновлення : курс лекцій / А. С. Гальчинський. – К. : АДЕФ-Україна, 2010. – С. 343.

підхід інтегративний. Разом із тим навіть звужене до проблеми конкуренції дослідження економічної глобалізації потребує певних абстрагувань і обмежень, селективних підходів до пошукових завдань і постановки літературно-фактологічних джерел.

Суб'єктна ідентифікація глобального ринку

Глобальна економіка докорінно відрізняється від міжнародної, набуваючи рис суб'єктно, функціонально та інституційно структурованої багаторівневої системи. Зрозуміло, що на сьогодні не йдеться про універсальність і досконалість цієї системи*, а скоріше про глобальну доступність ресурсів та інновацій; глобальний характер факторної мобільності; глобальну ринкову уніфікацію та регуляторну гармонізацію; глобальну індивідуалізацію і корпоратизацію; регіонально-континентальну консолідацію; синхронізацію темпів і рівнів економічного розвитку в умовах циклічної кризовості¹. У структурі глобальної економіки початку ХХІ ст., яка не охоплює ні всі країни світу, ні всі сфери та види економічної діяльності, присутні сегменти доіндустріалізму, індустріалізму і постіндустріалізму, анклав інформаційної, нової, віртуальної, інтелектуальної економік, тобто вона і багатокладна, і змішана.

Системоутворюючим елементом глобальної економіки є глобальний ринок, який в ідеалі має функціонувати як самовідтворювальний механізм врівноваження глобального попиту і глобальної пропозиції. При цьому глобальний попит відображає бажання, потреби і можливості сукупного споживача придбавати необхідні товари і послуги за інтернаціоналізованою ціною без обмежень за обсягами, номенклатурою і територіями. При цьому відбувається гомогенізація споживчих вимог під впливом глобальних торгових марок і брендів, а глобальний ринок насичується стандартизованими товарами і послугами, чому сприяє усунення торговельних бар'єрів, зокрема, у межах СОТ; гармонізація законодавства, а саме, із захисту об'єктів інтелектуальної власності; розвиток інформаційно-реklamних технологій; глобальна консолідація бізнесу.

Глобальна пропозиція характеризується спроможністю суб'єктів глобальної економічної системи забезпечувати ринок товарами і послугами в адекватних глобальному попиту обсягах, номенклатурі і цінах.

* Маючи теоретичне походження і підґрунтя за відсутності повного реального втілення, дефініція «глобальна економіка» залишається багато в чому абстрактним на кшталт мікро- і макроекономік, і найбільш дискусійним поняттям. Це стосується і похідних від неї визначень «глобальний ринок», «глобальна конкуренція» тощо.

¹ Лук'яненко Д.Г. Глобальна економіка: дискредитація стандартів розвитку / Д. Г. Лук'яненко, О. Д. Павловська // Ринок цінних паперів України. – 2008. – № 11–12.

У структурному плані глобальний ринок інтегрує, з одного боку, ринки національні, транснаціональні та міжнародні (регіональні), а з другого – факторні ринки і ринки товарів, послуг, інвестицій, інновацій (рис. 1).

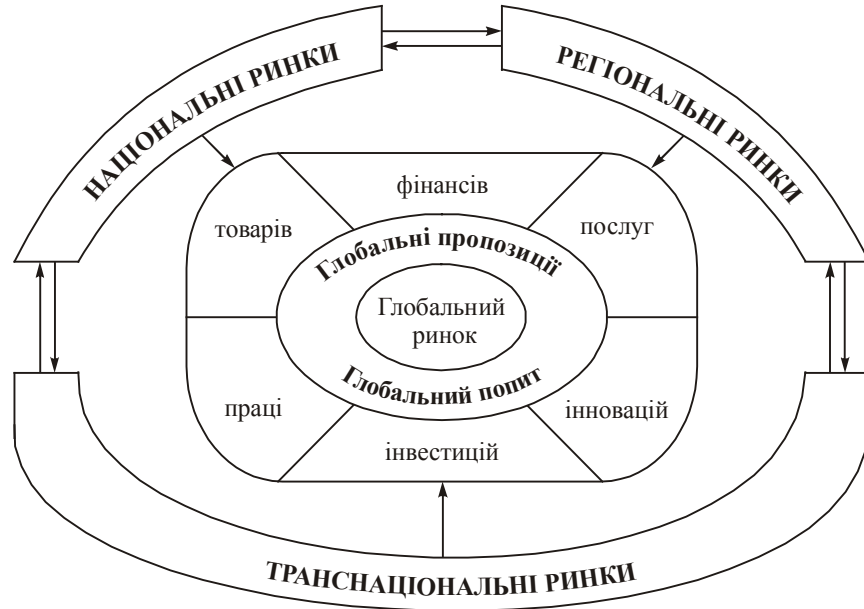

Рис. 1. Формування глобального ринку і контури його сегментації

Найбільш прибутковим і тому висококонкурентним є наукомісткий сегмент глобального ринку, що характеризується наддинамічністю внаслідок прогресуючого скорочення часу між винаходом нового товару і його впровадженням, стрімким поширенням інновацій у глобальному масштабі. Загальний обсяг світового ринку високотехнологічних товарів оцінюється у десятки трильйонів доларів зі зростаючими темпами його розвитку. На глобальному ринку виступає, як правило, вже не власне товар у чистому вигляді, а комбінований пакет товарів, послуг та інформації як найефективніший спосіб реалізації інтелектуального капіталу. У результаті лідерство у науково-технологічній та інформаційно-масмедійній сферах стає вирішальним фактором глобальної конкурентоспроможності.

Становлення глобального ринку ускладнює, насамперед, суб'єкту ієрархію конкуренції, коли очевидна дискредитація держави як основного структурного елементу світової економіки¹ супрово-

¹ Лук'яненко Д.Г. Стратегії глобального управління / Д. Г. Лук'яненко, Т. В. Кальченко // Міжнародна економічна політика. – 2008. – № 8–9.

джується зростанням впливу ТНК, мегарегіональних блоків, міжнародних урядових і неурядових організацій, окремих визначних індивідів, неформальних груп. Формуються нові взаємозв'язки, тенденції і диспозиції, що, в свою чергу, викликає потребу у нових узагальненнях та ідентифікаціях.

На мікрорівні транснаціональний компонент глобального ринку залишається не тільки очевидним (саме транснаціональні корпорації були і є носіями глобальних мотивацій і дій, 300 з яких на сьогодні генерують 75 % світового ВВП), але й системоутворюючим, оскільки внутрішньо- і міжкорпоративні зв'язки й операції глобального бізнесу мають власні мотивації, принципи й етики з ігноруванням традиційних національних і регіональних інтересів.

У прогресуючому постіндустріальному сегменті економіки лідерські амбіції глобальних корпорацій у поєднанні з динамічною квазіекономічною культурою генерують новітні якісні структурно-організаційні транснаціональні зрушення у напрямі метакорпоратизації¹.

Метакорпорації у глобальному конкурентному середовищі здійснюють не тільки загальні функції з виробництва товарів та надання послуг і специфічні функції великого бізнесу стосовно оптимального комбінування мобільних факторів виробництва, але й латентні функції реальної економічної влади в країні та представництво у глобальній економіці. При цьому конкурентоспроможність метакорпорацій та їх глобальне лідерство реалізується за умов входження до їх складу провідних банків, промислових компаній, інших великих структур. Тому найбільш поширеними прообразами метакорпорацій є картелі, синдикати, трести, консорціуми, концерни, союзи і господарські асоціації, пули, холдинги, стратегічні альянси, ФПГ, транснаціональні компанії з дивізіональною структурою.

У новітній бізнес-практиці утворюються кругові, горизонтальні, оболонкові корпорації, квазіхолдинги, віртуальні корпорації, мережеві корпоративні структури, які адекватно до глобальних умов інтегрують зв'язки елементів внутрішнього і зовнішнього конкурентного середовища. Загалом саме метакорпоратизація бізнесу обумовлює його віртуалізацію як універсальну тенденцію, коли в процесі заміни старої структури втрачаються фізичні і правові характеристики компаній, їх корпоративна культура. Об'єктивно не маючи власної культури, мережеві структури, як правило, її «імпортують» з глобального бізнес-середовища. Ме-

¹ Лук'яненко Д.Г. Стратегії глобального управління / Д. Г. Лук'яненко, Т. В. Кальченко // Міжнародна економічна політика. – 2008. – № 8-9.

режева організація діяльності метакорпорацій приводить до розмивання кордонів між компаніями, зникнення традиційних розмежувань між внутрішніми і зовнішніми членами організації, власними і зарубіжними ресурсами, великими і малими фірмами.

Все очевиднішою стає, з одного боку, надконцентрація бізнесу зі становленням глобальних корпорацій, олігополій і монополій мережевого типу, а з другого – входження у поле традиційної конкуренції між ТНК стосовно невеликих інноваційних компаній. Виникає якісно новий стан ринку – «гіперконкуренція», коли швидкість змін правил «глобальної гри» дозволяє адаптуватись до них лише найбільш дієздатним та активним організаціям різних рівнів, спроможних опанувати ускладненими безпрецедентними масштабами і механізмами формування та використання конкурентних переваг.

Це підтверджує необхідність модифікації форм і методів функціонування компаній у глобальному бізнес-середовищі, акцентуючи увагу на тому, що глобальний конкурентний тиск відчувають всі компанії (транснаціональні та місцеві, будь-якої сфери діяльності) як на міжнародних, так і на національних ринках. При цьому поетапне входження до сфери глобального бізнесу (1) вихід на міжнародний ринок; 2) міжнародна експансія; 3) глобальна раціоналізація) потребує відповідних реакцій менеджменту з адекватними оцінками технологічного впливу інформаційних систем, можливостей ресурсного забезпечення, адаптивності організаційних структур¹.

Глобальні конкурентні виклики для менеджменту міжнародних компаній пов'язані, з одного боку, зі спрощенням управлінського процесу внаслідок інформатизації, а з другого – з тим, що для проведення ефективних бізнес-операцій необхідні нові знання, креативні підходи і рішення. Зокрема, організаційна реструктуризація з одиничних або періодичних адаптаційних заходів перетворюється на постійний процес, випереджуючий в ідеалі динаміку змін глобального середовища.

Усталеної конкурентоспроможності і лідерства на глобальному ринку досягають країни, які, по-перше, оптимально реалізують національні переваги і через належну якість державної економічної політики та ефективний менеджмент постійно підвищують продуктивність праці, а по-друге, використовують переваги інтернаціоналізації (рис. 2).

¹ Samuel C. Craig, Susan P. Douglas. Responding to the challenges of global market: change, complexity, competition and conscience. – Source: Columbia Journal of World Business, Winter, 1996, v. 31, № 4, p. 13.

Рис. 2. Фактори і компоненти національної конкурентоспроможності

А. Грінспен серед головних факторів глобального зростання називає: 1) рівень внутрішньої конкуренції і, що важливо насамперед для країн, які розвиваються, відкритості для торгівлі та інтеграції з рештою країн світу; 2) якість внутрішніх інститутів, які становлять основу економіки; 3) здатність тих, хто визначає політику, забезпечувати макроекономічну стабільність¹. Разом з тим зазначимо, що в боротьбі за глобальні ресурси і глобальних споживачів у сучасному конкурентному середовищі періодичне, особливо в умовах криз, зростання ролі держав зумовлено не стільки відомими недоліками неолібералізму, скільки економічним націоналізмом у зв'язку з необхідністю погодження корпоративних інтересів на глобальному ринку з національно-державними конку-

¹ Грінспен А. Эпоха потрясений: Проблемы и перспективы мировой финансовой системы / А. Гринспен ; пер. с англ. – [2-е изд., доп.]. – М. : Альпина Бизнес Букс, 2009. – 249 с.

рентними стратегіями¹ у більш тривалому часовому горизонті, що забезпечує бізнесу стабільні перспективи розвитку.

На міжкраїновому рівні глобальна конкуренція характеризується суттєвими змінами у взаємодії центру та периферії із монополізацією інтелектуальних ресурсів і високотехнологічних сфер економічної діяльності та концентрацією контролю над фінансово-інформаційними потоками у групі провідних країн світу. На основі вдалої багаторічної експансії у всіх сегментах світового ринку, накопиченого у величезних масштабах капіталу ключовими детермінантами їхнього успіху у третьому тисячолітті, стають: інтелектуалізація зі здатністю до постійних інновацій, соціалізація з пріоритетом якомога повного самовираження особистостей, екологізація виробництва і середовища життєдіяльності людей.

При цьому зростає експансія на ринках не тільки традиційних країн – лідерів, а й нових глобальних гравців – Південної Кореї, Тайваню, Сінгапуру, Китаю, Індії, Росії, Бразилії. Постіндустріальні прориви конкурентоспроможних країн, в першу чергу США, що вбачають у глобалізації не тільки економічні вигоди, але й національну місію, супроводжуються переважною консервацією індустріальних і подекуди доіндустріальних стандартів для більшості людства через багаторічний нееквівалентний перерозподіл світових ресурсів розвитку, і особливо – результатів міжнародного виробництва.

Мегарегіональна консолідація глобального ринку відбувається завдяки розвитку міждержавних економічних об'єднань, перш за все Європейського Союзу, Північноамериканської зони вільної торгівлі, Асоціації Азійсько-Тихоокеанського економічного співробітництва. На їхню частку припадає приблизно 80% світового ВВП, понад 80% усіх державних бюджетів, 85% світового експорту. Розвиток регіональної інтеграції, з одного боку, формує якісно нове поле глобальної конкуренції, стимулює нові лідерські гегемонії і контргегемонії, а з другого – за допомогою багатосторонніх узгоджувальних і координаційних процесів регулюються конфлікти, підтримується відносна світова конкурентна рівновага. Можливим варіантом розвитку конкуренції у цьому напрямі є створення коаліції регіональних інтеграційних об'єднань з домінуванням економічних факторів, що знижує вірогідність виникнення жорстких ієрархічних інституційних структур, лібералізує режими доступу на ринки, уніфікує бізнесові і соціальні стандарти тощо. На конфігурацію такого типу претендує, насамперед, розширювана світогосподарська тріада, країни якої взаємопов'язуються системою дво- і багатосторонніх угод різного типу.

¹ *Scott Morton F.* Entry and Predation: British Shipping Cartels 1879-1929. NBER Working paper 5663, 1996 // <http://paper.nber.org>.

У контексті глобального конкурентного лідерства слід зазначити, що переваги сучасної мережевої організації економічної діяльності з гнучкими регіонально-галузевими конфігураціями обумовлюють зростання ролі великих міст, в яких концентрується науково-технологічний і фінансово-інвестиційний потенціал. Цілеспрямовано створюваний сприятливий діловий клімат, можливості екснаціонального регулювання фінансово-валютних операцій на основі сучасних інформаційних технологій забезпечують інтернаціонально-привабливі умови життєдіяльності і лідерства таких міст – локальне, національне, міжнародно-регіональне, глобальне. При цьому міста світового значення стають не тільки багатомісними автономними структурними елементами глобального ринку, але й своєрідними «пульсами правління» глобальною економікою.

Усе більш відчутним, однак формально не ідентифікованим, є перехід конкуренції на міжцивілізаційний рівень, що означено в наших попередніх публікаціях¹ з акцентацією уваги на актуалізації міжцивілізаційних діалогів і протиріч, теоретичне підґрунтя яких формувалось у межах полярних підходів – загальне замирення (Ф. Фукуяма) чи міжцивілізаційний розкол і зіткнення прогнозів (С. Хантінгтон); у посиленні суперечностей і напруженості між суспільними прошарками та групами не тільки на майновому, але й на релігійному, етнічному, клановому, регіональному та цивілізаційному підґрунті; вихід у коло найвпливовіших поряд з США та Євросоюзом, Китаєм, Індією, Росією, ісламських країн, тобто держав, що належать до принципово відмінних цивілізацій; в необхідності переорієнтації людського ресурсу, насамперед інтелектуального, на реалізацію загальноцивілізаційної парадигми розвитку для уникнення сучасних локальних конфліктів і війн, міжнародного тероризму, що мають видимі і невидимі не тільки соціально-економічні, але й релігійно-етнічні міжцивілізаційні витоки і можуть мати руйнівні розв'язки та наслідки глобального характеру.

Оскільки проблематика міжцивілізаційної конкуренції виходить за межі даної статті, зазначимо лише, що глобалізація вочевидь дискредитує традиційні уявлення стосовно умов, факторів, джерел і критеріїв успіху і лідерства особистостей, малих і великих груп людей практично всіх сфер діяльності, корпорацій, країн, регіонів світу. При цьому масовій матеріально-споживчій мотивації не притаманне розмаїття форм і конкуренція, а навпаки – міжкультурна уніфікація. На основі абсурдної за своєю сутністю та сучасними виявами гонитвою за багатими бізнесменами,

¹ Лук'яненко Д.Г. Глобальна економічна інтеграція : монографія / Д. Г. Лук'яненко. – К. : ТОВ «Національний підручник», 2008; Лук'яненко Д.Г. Глобальна економіка: дискредитація стандартів розвитку / Д. Г. Лук'яненко, О. Д. Павловська // Ринок цінних паперів України. – 2008. – № 11–12. – С. 95–97.

корпораціями, містами, країнами відкриваються загрозові для прогресивного розвитку людської цивілізації морально-етичні ніші духовної деградації. З одного боку, глобальні потоки стандартизованих товарів та уніфіковані засобами глобальної реклами принади «суспільства споживання» дискредитують національні кордони, культури, традиції, споживчі уподобання, а з другого, як підкреслює М. Делягін – глобальна конкуренція набуває неадекватних рис і в кінцевому рахунку ведеться за нав'язування світу своєї моделі розвитку. Конкурентна мотивація зміщується з матеріальних благ і прибутків на самовідтворення та експансію в чистому вигляді¹. Більше того, у багатьох проявах сучасна ідеологія глобалізму все більше відображає не національно-державні інтереси навіть країн – лідерів, а інтереси окремих олігархічних груп і навіть одіозних особистостей, самодостатніх (як їм здається) навіть у глобальному середовищі розвитку.

З цивілізаційної точки зору важливо усвідомлювати, що у надрах Інтернету зароджується «віртуальна економіка», «віртуальна політика», «віртуальна дипломатія». Разом з тим створювана надсучасними технологічними досягненнями і глобальними засобами комунікації «віртуальна реальність» вочевидь не формує пророковану окремими дослідниками «глобальну культуру», коли вона трактується у загальноцивілізаційному розумінні. У цьому контексті має місце не відмирання націоналізму, а його інтернаціоналізація². Більше того, у відповідь на глобалізацію неоліберального типу консолідується протестна частина багатолікого і поки що мозаїчного світового соціуму, формуються і структуруються антиглобалізаційні рухи, які у конструктивному компоненті (альтерглобалізм) є наочним прагненням до економічної рівності та справедливості, формування суспільства конкурентної співпраці, а не конкурентної боротьби. Це, в свою чергу, формує альтернативу розвитку: якісна трансформація (демонтаж) діючих механізмів та інститутів глобального ринку або створення системи глобального управління, здатної забезпечити «керовану» глобалізацію на засадах права, діалогу ділових культур і цивілізацій.

«Кризова інфекція» глобального ринку

Останніми роками притаманні економічній глобалізації нерівномірність, асинхронність і диспропорційність розвитку виявляються у дедалі відчутніших кризових явищах і процесах.

¹ Делягин М. Г. Драйв человечества. Глобализация и мировой кризис / М. Г. Делягин. – М. : Вече, 2008. – с. 201.

² Сміт Ентоні Д. Націоналізм: теорія, ідеологія, історія / Сміт Ентоні Д. ; [пер. з англ.]. – К.: К.І.С., 2004. – 170 с.

Зрозуміло, що причини кризового розвитку ринкової економіки мають фундаментальний характер. Об'єктивно вони є системним наслідком циклічної нерівномірності капіталізму, що виявляється в періоди зміни технологічних укладів¹ у середовищі, в якому фінансова лібералізація значно випереджує фінансове регулювання на національному, міжнародному і глобальному рівнях. Разом з тим у контексті сучасних кон'юктурних коливань глобального ринку, що мають як об'єктивну, так і суб'єктивну природу, важливо акцентувати увагу на наступних кризотворчих факторах.

Це насамперед переважно спекулятивний характер сек'юритизованих фінансових ринків. Так, при обсягах операцій на глобальному ринку цінних паперів, що майже втричі перевищують світовий ВВП, серед них домінують фінансові похідні, річний обіг яких оцінюється в сотні трильйонів доларів США. Спекулятивні операції сягають 95% їх загальної кількості із щоденними трильйонними обсягами, що в десятки разів перевищують вартість річного міжнародного товарообігу. Не випадково серед головних загроз для світової економіки експерти у першу чергу виділяють перенасиченість фінансового ринку похідними цінними паперами за неадекватних реакцій регуляторів. Кризові періоди розвитку супроводжуються акселерацією спекулятивної лихоманки, коли вочевидь дискредитуються фундаментальні основи фінансових активів², ірраціональною стає поведінка інвесторів, особливо на біржових ринках.

Підсилювані зростаючою інформаційною асиметрією фінансові спекуляції стимулюються заангажованими США³ оцінками світових рейтингових агентств учасників всіх сегментів глобального ринку – банків, корпорацій, страхових і пенсійних фондів. У цьому плані показово, що у поширенні інформаційної асиметрії і провокації сучасної фінансової кризи одну з ключових ролей відіграли найбільш впливові рейтингові агентства американського походження – Fitch, Moody's і Standard and Poor's, які, володіючи ексклюзивною інформацією і консультативною супроводжуючи нові надприбуткові фінансові продукти, ігнорували принципи забезпечення стабільності, надійності і транспарентності фінансового ринку.⁴

¹ Антициклічне регулювання ринкової економіки: глобалізаційна перспектива : монографія / Д. Г. Лук'яненко, А. М. Поручник, Я. М. Столярчук та ін. ; за заг. ред. д-рів екон.наук, проф. Д. Г. Лук'яненка та А.М. Поручника – К. : КНЕУ, 2010. – 334 с.; *Гальчинський А.С.* Кризи і цикли світового розвитку. – К.: «АДЕФ-Україна», 2009. – 392 с.; *Глазьев С.* Мировой экономический кризис как процесс замещения доминирующих технологических укладом // Вопросы экономики. – 2009. – № 3.

² *Kindleberger C.* Manias, Panics, and Crashes / 5th Edition. – New York: Wiley, 2005. – 336 p.

³ *Роговский Е. А.* США: информационное общество (экономика и политика). – М.: Международные отношения, 2008. – 408 с.

⁴ *Кузнецов О.* Генеза фінансових криз // Вісник НБУ. – 2010. – листопад. – С. 32.

Як не парадоксально, однак найбільш відчутний поштовх глобальній кризотворчості надає вражаюча останніми роками інноваційність глобального фінансового бізнесу, обумовлена загостренням конкуренції у нестабільній ціновій кон'юнктурі науково-технологічними досягненнями, прогресом фінансової теорії та практики корпоративного топ-менеджменту¹. Нові інструменти, народжуючись сотнями і тисячами на світових біржових ринках, уже навіть і у перспективі не орієнтовані на вирішення проблем реальної економіки, оскільки більшість з них продукуються у приватних фінансових інститутах. Середовищем реалізації такого роду інновацій стає практично убезпечений від дієвих регулятивних впливів, взаємопов'язаний комерційними інтересами трикутник: «банки, що контролюють позичальників» – «аудиторські фірми і рейтингові агентства, що контролюють банки» – «інвестори, що контролюють всіх»².

До останнього часу, функціонуючи автономно в умовах широкої лібералізованості, спекулятивний фінансовий ринок нагадував «глобальне казіно», не впливаючи на відтворювальні процеси, макроекономічні пропорції, стабільність, ефективність, конкуренцію. Зростаюча участь фінансових ресурсів у спекулятивних операціях послабила мотивацію підприємств нефінансового сектору до підвищення продуктивності, розробки нових технологій довгострокового корпоративного планування, оскільки участь в утворенні спекулятивних бульбашок дала їм змогу отримувати прибуток і без процесу виробництва³.

На сьогодні очевидним є не тільки взаємопроникнення сегментів фінансового ринку, але й його інтеграція через інвестиційні інструменти і технології з ринками ресурсів, товарів і послуг, виробничими процесами реального сектору економіки. При цьому обсяги операцій на міжнародних кредитних, інвестиційних і особливо валютних ринках на кілька порядків перевищують обсяги товарно-збутової діяльності, а на кожний долар реального сектору світової економіки припадає до 100 доларів у фінансовій сфері.

У цьому контексті можна погодитись із твердженнями, що виникаючі у глобальному фінансовому середовищі сучасні економічні кризи пов'язані: по-перше, з ринком нерухомості, об'єкти якого слугують предметом фінансової застави⁴; по-друге, з тенденціями формування цін на сировинних ринках, які визначаються не реальним

¹ Коваленко Ю. Вплив фінансової інженерії на глобальну фінансову кризу // Ринок цінних паперів України. – 2010. – № 1-2. – С. 57-62.

² Вайн С. Глобальный финансовый кризис: механизмы развития и стратегии выживания / Саймон Вайн. – М.: Альпина Бизнес Букс, 2009. – С. 22.

³ Кузнецов О. Генеза фінансових криз // Вісник НБУ, листопад, 2010. – С. 32.

⁴ Minsky H P. Stabilizing an Unstable Economy // Journal of Economic Behavior & Organization. – 1999. – June. – P. 129-158.

попитом і пропозицією, а вартістю фінансових ф'ючерсів¹; по-третє, з наявними суперечностями у реальному секторі загалом в контексті фундаментальних проблем накопичення капіталу.²

Таким чином, функціонально та інституційно відірваний від параметрів реального економічного середовища у процесі накопичення, спекулятивний фінансовий капітал реалізує себе у реальних виробничих активах, комерційній і особистій нерухомості, ігноруючи цінові пропозиції й етичні норми, що загрожує, на наш погляд, глобальною дестабілізацією. Це сповна демонструє перманентність фінансових криз, які, з одного боку, інтегрують кризові явища і процеси у промисловій та фінансово-інвестиційній сферах, а з другого – обумовлюють надшвидке поширення «кризової інфекції» на міжнаціональному, регіональному та глобальному рівнях. І якщо у вкрай конфліктному середовищі ХХ ст. кризи мали переважно функціональний і локально-регіональний характер, а їх наслідки були більш-менш прогнозованими, то у столітті ХХІ вони, по-перше, стають обов'язковим компонентом розвитку, а по-друге, мають апріорі глобальний характер із механізмами миттєвого передавання кризової інфекції між секторами, галузями і регіонами глобалізованої економіки.

Кон'юнктурним коливанням і глобальним потрясінням мають протидіяти важелі відповідних мікро- і макроекономічних політик. Оскільки глобальні корпорації сьогодні справляють вирішальний вплив на модифікацію економічного циклу, активно втручаючись у процеси ціноутворення на глобальному ринку, вони мають бути безпосередніми суб'єктами антициклічного регулювання, сприяючи стабілізації макроекономічної кон'юнктури у разі негативних зовнішніх кризових шоків. Державні і міждержавні макроекономічні заходи є ефективними у поєднанні з інструментами глобального економічного управління за участю відповідних світових інституцій, серед яких провідне місце посідає Міжнародний валютний фонд (МВФ), покликаний відповідати за стабільність і рівновагу глобальних фінансів.

Глобальна криза 2006–2009 рр. повною мірою випробовувала на дієздатність регулятивні механізми МВФ, безпосередньою функцією яких є пом'якшення впливу світових фінансових криз на економіки країн-учасниць, забезпечення їх фінансової стабілізації та оптимізацію показників платіжного балансу. І хоча упродовж багатьох років застосовується доволі диверсифікований інструмен-

¹ Резнікова Н., Відякіна М. Сучасна фінансова криза в деструктивних вимірах інвестиційного прагматизму / Вісник НБУ, травень, 2010. – С. 25.

² Левина И. Г. Природа финансового сектора и спекулятивных пузырей в современном мире / Экономическая теория в ХХІ веке. – 6 (13): Деньги / Под ред. Ю. М.Осипова, Е. С.Зотовой. – М.: ТЕИС, 2007. – С. 229.

тарій «амортизації» кризового розвитку національних економік, котрий реалізується на практиці через пряму фінансову підтримку, важелі бюджетно-податкової політики, нарощування урядами держав обсягів золотовалютних резервів, розбудову ефективних і диверсифікованих національних фінансових систем, а також забезпечення гнучкого валютного курсу та впровадження результативних методів соціального захисту населення, говорити про високу результативність цих заходів сьогодні навряд чи можна¹.

Синхронізація національних бізнес-циклів, міжнародний характер спекулятивних операцій, неконтрольована емісія долара, гіпертрофований обсяг випуску похідних фінансових інструментів, залучення до фінансових операцій непрофільних інститутів вимагають не тільки розширення функцій діючих інститутів глобального фінансового менеджменту, в першу чергу МВФ, але й формування нових. Вони, на нашу думку, повинні бути наділені якісно новими компетенціями, а саме: запровадження системи довготермінового глобального фінансового планування, формування національних і наднаціональних фондів страхування фінансових ризиків, розширення національних і міжнародних фінансових резервних і стабілізаційних фондів, запровадження системи міжнародної фінансової відповідальності країн за нарощування боргів, фінансове надспоживання і надінвестування, запровадження жорсткого функціонального контролю за діяльністю національних фінансових ринків, прогнозування фінансових криз і запобігання їм координація виходу з них.

Загалом, формування дієвої системи глобального антициклічного управління, зорієнтованого на забезпечення глобальної фінансової стабільності, відновлення рівноваги у світовій економіці та створення підґрунтя для стійкого економічного зростання потребує консолідації мотивацій, ініціатив та дій на корпоративному, міждержавному та глобальному рівнях.

Висновки

1. У складному переплетінні науково-технологічних, політико-економічних та соціокультурних факторів відбувається становлення глобальної економіки. На початку XXI ст. вона є багатоукладною і змішаною, в якій представлені сегменти доіндустріалізму, індустріалізму, постіндустріалізму, анклавів інформаційної, інтелектуальної, нової, віртуальної економік. На сьогодні не йдеться про досконалість глобальної ринкової системи, а швидше про глобаль-

¹ Антициклічне регулювання ринкової економіки: глобалізаційна перспектива: Монографія / Д. Г. Лук'яненко, А. М. Поручник, Я. М. Столярчук та ін.; За заг. ред. д-рів екон. наук, проф. Д. Г. Лук'яненка і А. М. Поручника. – К. : КНЕУ, 2010. – с. 250-252.

ну доступність ресурсів та інновацій; глобальний характер факторної мобільності; глобальну ринкову уніфікацію та регуляторну гармонізацію; глобальну індивідуалізацію та корпоратизацію; регіонально-континентальну консолідацію; десинхронізацію темпів і рівнів економічного розвитку в умовах циклічної кризовості.

2. Глобалізація зумовлює кардинальну зміну джерел, фундаментальних ознак і факторів конкуренції. З одного боку, це – джерело і стимулятор конкурентного розвитку, а з другого – акселератор суперечностей, конфліктів і криз локального та глобального масштабу. Глобалізаційні виклики ХХІ ст. виявляються у посиленні суспільних суперечностей практично на всіх рівнях із превалюванням відповідних лідерських амбіцій – особистих, корпоративних, міждержавних, глобальних. Виникає феномен глобального ринку як системоутворюючого елементу глобальної економіки із самовідтворювальними механізмами глобального попиту і пропозиції, які ігнорують національні інтереси, кордони і регулятори. Якісно модифікується диспозиція суб'єктів глобального ринку і конкуренції.

3. Домінуючи на ринках товарів, послуг, капіталів, технологій, управлінських інновацій глобальні корпорації стають реально найвпливовішими суб'єктами глобальної економіки, і одночасно – найдинамічнішими її структурними елементами. За мобільністю, здатністю адекватного реагування на зміни у конкурентному середовищі вони вочевидь переважають традиційні забюрократизовані державні, міжнародні та регіональні наддержавні утворення. Діяльність глобальних корпорацій, які, очевидно, не матимуть ринкової альтернативи, значною мірою визначатиме контури майбутньої глобальної економіки і філософію глобальної конкурентоспроможності і лідерства. Однак очевидним є й те, що навіть організаційно реформовані і висококонсолідовані корпорації як ключові суб'єкти глобального бізнесу не відіграють самостійну роль у глобальній економіці і політиці, а подальші контури трансформацій світової системи формуються в їх продуктивній взаємодії (партнерстві) з державами і міжнародними організаціями зі структурно оновленими порівняно з класичними функціональними портфелями.

4. Сучасні кризові явища та процеси є перманентними за умов, коли світ залишається теоретично і практично не готовим здійснювати системні антикризові заходи, адекватно реагувати і відповідати на сучасні глобальні виклики і «шоки». Виходячи з кризових реалій сьогодення в новому світлі постають проблеми державного антикризового управління і функціонування міжнародних фінансових ринків. Національні уряди і МВФ виявились неспроможними упереджувати та нейтралізовувати «ланцюговий» розвиток локально детермінованих кризових інфекцій, насамперед через відсутність дієвих засобів впливу на потоки приватного спекулятивного капіталу.

5. Асиметрії глобальної взаємозалежності і взаємодії транснаціональних корпорацій, країн та регіонів світу (у практичному плані), а також глобальна неспроможність ринкового фундаменталізму (у теоретичному плані) зумовлюють очевидну потребу оновлення сучасної ринково-регулятивної системи. Економічна криза 2007–2010 рр. у безпрецедентно жорстких формах підтвердила необхідність розроблення та реалізації ефективного інструментарію антициклічного регулювання з передаванням на глобальний рівень частини компетенцій національних урядів щодо регулювання ділової активності. Необхідною стає інституціоналізація глобального антикризового менеджменту у межах компетенцій нової глобальної інституційно-регулятивної архітектури.

6. Фундаментальні умови та сучасні особливості глобальної конкуренції вимагають від усіх суб'єктів ринку випереджувальних організаційно-структурних змін на високоінтелектуальній основі, а глобальна конкурентоспроможність забезпечується ефективними інвестиційно-інноваційними стратегіями розвитку, здатними нівелювати асиметрії і диспропорції сучасного постіндустріального інформсередовища.

Література

1. Антициклічне регулювання ринкової економіки: глобалізаційна перспектива: Монографія / Д. Г. Лук'яненко, А. М. Поручник, Я. М. Столярчук та ін.; За заг. ред. д-рів екон. наук, проф. Д. Г. Лук'яненка і А. М. Поручника. – К.: КНЕУ, 2010. – 334 с.
2. ВайнС. Глобальный финансовый кризис: механизмы развития и стратегии выживания. – М.: Альпина Бизнес Букс, 2009. – С. 22.
3. Гальчинський А. С. Економічна методологія. Логіка оновлення: Курс лекцій. – К.: АДЕФ-Україна, 2010. – С. 343.
4. Гальчинський А. С. Кризи і цикли світового розвитку. – К.: «АДЕФ-Україна», 2009. – 392 с.
5. Глазьев С. Мировой экономический кризис как процесс замещения доминирующих технологических укладом // Вопросы экономики. – 2009. – № 3.
6. Гринспен А. Эпоха потрясений: Проблемы и перспективы мировой финансовой системы; Пер. с англ. – 2-е изд., доп. – М.: Альпина Бизнес Букс, 2009. – 249 с.
7. Делягин М. Г. Драйв человечества. Глобализация и мировой кризис – М.: Вече, 2008. – с. 201.
8. Коваленко Ю. Вплив фінансової інженерії на глобальну фінансову кризу // Ринок цінних паперів України. – 2010. – № 1–2. – С. 57–62.
9. Кузнєцов О. Генеза фінансових криз / Вісник НБУ. – 2010. – листопад. – С. 32.
10. Левина И. Г. Природа финансового сектора и спекулятивных пузырей в современном мире / Экономическая теория в XXI веке. – 6 (13): Де-

ньги / Под ред. Ю. М.Осипова, Е. С. Зотовой. – М.: ТЕИС, 2007. – С. 229.

11. *Лук'яненко Д.Г.* Глобальна економічна інтеграція: Монографія. – К.: Національний підручник, 2008.

12. *Лук'яненко Д.Г., Кальченко Т.В.* Стратегії глобального управління // Міжнародна економічна політика. – 2008. – № 8–9.

13. *Лук'яненко Д.Г., Павловська О.Д.* Глобальна економіка: дискредитація стандартів розвитку // Ринок цінних паперів України. – 2008. – № 11–12.

14. *Резнікова Н., Відякіна М.* Сучасна фінансова криза в деструктивних вимірах інвестиційного прагматизму / Вісник НБУ. – 2010. – травень. – С. 25.

15. *Роговский Е. А.* США: информационное общество (экономика и политика). – М.: Международные отношения. – 2008. – 408 с.

16. *Сміт Ентоні Д.* Націоналізм: теорія, ідеологія, історія: Пер. з англ. – К.: «К.І.С», 2004. – 170 с.

17. *Samuel Craig; Susan P. Douglas.* Responding to the challenges of global market: change, complexity, competition and conscience. – Source: Columbia Journal of World Business, Winter 1996 v31 n4 p6(13).

18. *Kindleberger C.* Manias, Panics, and Crashes / 5th Edition. – New York: Wiley, 2005. – 336 p.

19. *Minsky H. P.* Stabilizing an Unstable Economy // Journal of Economic Behavior & Organization. – 1999. – June. – P. 129–158.

20. *Scott Morton F.* Entry and Predation: British Shipping Cartels 1879–1929. NBER Working paper 5663, 1996 // <http://paper.nber.org/w5663.rdf>

Стаття надійшла до редакції 14.10.2010